

A125

Fulica atra

(L., 1758)

Łyska

Rząd: żurawiowe, rodzina: chruściele

Status występowania w Polsce

Gatunek lęgowy, przelotny i zimujący w Polsce, średnio liczny, lokalnie liczny.

Opis gatunku

Jest to największy z krajowych chruścieli. Wymiary: długość ciała 37–45 cm, rozpiętość skrzydeł 67–77 cm, masa ciała 0,6–1,5 kg. Charakteryzuje się stosunkowo kręłą budową ciała. Całe upierzenie łyski jest czarne, z metalicznym zielonkawooliwkowym połyskiem. Dziób i płytka czołowa są białe. U samca wiosną i latem płytka czołowa jest nieznacznie większa niż u samicy. Obydwie płci ubarwione tak samo. Kolor nóg zmienia się z wiekiem od szarego i zielonkawoszarego u ptaków młodych do żółtego lub pomarańczowożółtego u dorosłych. Pisklęta są koloru czarnobrunatnego. Na grzbiecie, a szczególnie wokół szyi, wyrastają im żółtopomarańczowe szczecinki. Dziób i okolica jego nasady są jaskrawoczerwone, tylko koniec biały. Wierzch głowy jest bardzo słabo opierzony i szczególnie nad oczami widoczna jest niebieskawa skóra. Cała głowa wraz z szyją robią wrażenie bardzo kolorowych. W wieku trzech tygodni zanikają jaskrawe barwy. Ptaki w upierzeniu młodocianym są szarobrzowe, z wyraźnymi rozjaśnieniami na bokach głowy, na szyi i piersi. Przez krótki czas widoczne są jeszcze resztki żółtawych szczecinek. Szata ta noszona jest do września, później odróżnienie ptaków młodych od starszych jest bardzo trudne.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Łyskę trudno jest pomylić z innymi gatunkami. Blisko spokrewniona i nieco podobna do niej kokoszka *Gallinula chloropus* (A123) jest mniejsza i różni się biało-czarnym podogoniem, białym pasem na boku ciała oraz ubarwieniem dzioba i płytki skórnej nad dziobem. Dziób u kokoszki wodnej jest żółty, a tylko u nasady czerwony. Płytką czołową jest u tego gatunku czerwona i mniejsza niż u łyski.

Biologia**Tryb życia**

Aktywna przede wszystkim w ciągu dnia. Nocną aktywność obserwuje się podczas jasnych, księżycowych nocy. W okresie lęgowym gatunek terytorialny. Poza okresem lęgowym tworzy stada liczące niekiedy wiele tysięcy ptaków. Przebywa często razem z innymi gatunkami ptaków wodnych.

Lęgi

Lęgnię się na zbiornikach wodnych o brzegach porośniętych pasem szuwaru. Agresywnie broni swojego terytorium. Gniazdo umieszcza w szuwarach lub w krzakach wierz na płytkiej wodzie. Opiera się ono o dno zbiornika wodnego i bywa dobudowywane przy podnoszącym się poziomie wody. Może także budować gniazdo na lądzie, w niewielkiej odległości od wody. W budowie gniazda uczestniczą oba dorosłe ptaki. Okres składania jaj jest bardzo rozciągnięty w czasie. Pierwsze zniesienia można niekiedy znaleźć już pod koniec marca, a ostatnie, będące wynikiem lęgów powtarzanych po stracie, jeszcze w lipcu. Składanych jest najczęściej 6–10 jaj, które wysiadują oboje rodzice przez 21–24 dni. Wysiadywanie zaczyna się po złożeniu drugiego lub trzeciego jaja. Zazwyczaj odbywa jeden lęg w roku, jednak po stracie jaj łyska może nawet dwukrotnie przystępować do lęgu powtarzanego. Młode są zagniazdownikami, przez pierwsze 3–4 dni powracają jednak do gniazda, gdzie są ogrzewane przez samicę. Później pozostają pod opieką obojga rodziców. Często rodzina dzieli się na dwie grupy, gdzie każde z dorosłych opiekuje się częścią piskląt. Młode zaczynają się odżywiać samodzielnie po około 30 dniach. Zdolność do lotu uzyskują po

55–60 dniach. Po raz pierwszy przystępują do lęgów po roku lub dwóch latach. Zagęszczenie par lęgowych jest bardzo zmienne. Na Stawach Milickich, na jez. Gopło i na jez. Świdwie przekracza 10 p./10 ha. W innych miejscach jest zazwyczaj niższe i wynosi 2–4 p./10 ha.

Wędrówki

Ptaki dorosłe, które nie gniazdowały w danym sezonie, gromadzą się na zbiorowych pierzowiskach w czerwcu i na początku lipca. Później dołączają do nich osobniki, które odbyły lęgi. Wszystkie lotki wymieniane są jednocześnie i łyski tracą zdolność do lotu na okres 3–4 tygodni. Wędrówka na zimowiska rozpoczyna się w sierpniu, a jej największe nasilenie ma miejsce w październiku. Po nastaniu niskich temperatur łyski przemieszczają się na tereny o dogodniejszych warunkach do zimowania. Największe nasilenie wędrówki wiosennej obserwuje się w marcu. Podczas wędrówek łyski można spotkać na wszystkich typach zbiorników wodnych. W strefie nadmorskiej liczniej pojawia się w płytkich zatokach i na zalewach przymorskich. Przez Polskę wędrują łyski z północnego-wschodu i ze wschodu Europy.

Zimowanie

Łyska zimuje na wodach zachodniej, centralnej i południowej Europy oraz w północnej Afryce. Łyski gnieźdzące się w Polsce zimują w zachodniej i południowej Europie.

Pokarm

Łyska odżywia się zarówno pokarmem roślinnym, jak i zwierzęcym, na który składają się głównie małże i owady. Może żerować na lądzie. Potrafi nurkować, jednak zwykle nie głębiej niż na 1–2 m. Dieta łyski jest zmienna i zależy od dostępnej bazy pokarmowej. Najczęściej są to nasiona i miękkie części roślin wodnych (glonów i roślin naczyniowych). Okazjonalnie zjada też niewielkie płazy, ryby, ssaki oraz jaja i pisklęta ptaków. Młode karmione są przez rodziców początkowo głównie owadami, a później także pokarmem roślinnym. Zimą ptaki przebywające na terenach miejskich korzystają z pokarmu dostarczanego przez ludzi.

Występowanie

Siedlisko

Gniazduje na różnej wielkości zbiornikach wodnych: od małych glinianek do dużych jezior i zalewów przymorskich. Licznie zamieszkuje stawy rybne, jeziora eutroficzne i starorzecza posiadające dobrze rozwinięty pas szuwarów. Spotyka się ją także na zbiornikach wodnych w miastach oraz na terenach przemysłowych. Może zakładać gniazda na łąkach zalewanych podczas wiosennych powodzi. Zimą przebywa na niezamarzających naturalnych i sztucznych zbiornikach śródlądowych i wolno płynących rzekach. W strefie nadmorskiej gromadzi się w płytkich wodach przybrzeżnych, zdecydowanie preferując płytkie zatoczki oraz zalewy przymorskie.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1130 Ujścia rzek (estuarium)
- 1150 Zalewy i jeziora przymorskie (laguny)
- 1160 Duże płytkie zatoki
- 3140 Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienic *Charetea*
- 3150 Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

Rozmieszczenie geograficzne

Łyska lęgnię się w całej Europie, z wyjątkiem środkowej i północnej Skandynawii oraz północnej Rosji. Ponadto jej areal lęgowy obejmuje centralną Azję, Indie, Australię i północną Afrykę. Zimuje w zachodniej i centralnej Europie, północnej Afryce, południowej Azji i Australii. Na większości arealu występuje podgatunek nominatywny *F. a. atra*. Trzy inne podgatunki zamieszkują Australię, Nową Zelandię i Nową Gwineę. Prowadzą one osiadły tryb życia i cały czas przebywają w rejonie miejsc rozrodu.

Rozmieszczenie w Polsce

Łyska gniazduje w całej Polsce, z wyjątkiem gór. Jej rozmieszczenie ma charakter skupiskowy. Licznie zimuje na całym niżu, wyraźnie liczniej na zachodzie kraju i w strefie przymorskiej.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek łowny (Dz U z 2001 r. Nr 43, poz. 488 z późn. zm.; Dz U z 2004 r. Nr 76, poz. 729)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Łyska występuje w wielu rezerwach przyrody i parkach narodowych, które obejmują swoim terenem zbiorniki wodne. Na niektórych obszarach chronionych jej liczebność jest wyjątkowo wysoka, np. w PN Ujście Warty czy na Stawach Milickich. Miejsca najliczniejszego występowania tego gatunku zimą nie są objęte ochroną prawną.

Rozwój i stan populacji

Liczebność europejskiej populacji lęgowej łyski w latach 80. i 90. oceniano na 1 100 000–1 700 000 p. Poza Polską (patrz niżej) i Rosją (130 000–230 000 p.) gatu-

nek ten najliczniej gniazduje na Ukrainie, w Niemczech i we Francji (do 150 000 p. w każdym państwie), na Węgrzech (do 120 000 p.) oraz w Rumunii (do 100 000 p.). Liczebność łysek zimujących w Europie jest szacowana na ponad 4 200 000 os., z czego około 1 700 000 przebywa w północno-zachodniej części kontynentu.

W Polsce ocena stanu populacji jest trudna, ze względu na znaczne różnice zagęszczenia w różnych rejonach kraju. W piśmiennictwie europejskim podaje się bardzo orientacyjny szacunek polskiej lęgowej populacji łyski, w wysokości 300 000–400 000 p. Długoterminowy trend liczebności nie jest znany. Na niektórych zbiornikach obserwuje się wzrost liczebności łyski, zwłaszcza zimą, ale na innych w latach 90. zauważono wyraźny spadek, np. na jeziorach północnej Polski, na Zat. Elbląskiej, na Zalewie Kamieńskim, a także na Stawach Milickich. Największe legowiska znajdują się w dolinie Baryczy (wraz ze Stawami Przygodzickimi 3000–3550 p. na początku lat 90.), w dolinie Narwi między Surazem a Żółtkami (ok. 2000–2100 p. w latach 1979–1981), w ujściu Warty (do 14 000 p. w wilgotnych latach) i na Zalewie Szczecińskim (1700 p.).

Jesienne koncentracje łyski na zalewach i w zatokach przymorskich mogą liczyć nawet ponad 20 000 ptaków, np. w latach 90. w zachodniej części Zat. Gdańskiej maksymalnie stwierdzano do 22 700 os., a na Zalewie Wiślanym i Zalewie Szczecińskim około 10 000 ptaków. Równie duże koncentracje występują na różnych śródlądowych zbiornikach wodnych, np. w rez. Słońsk przy ujściu Warty zdarzały się koncentracje do 30 000, a nawet do 70 000 ptaków, na Zb. Włocławskim do 22 000 os. w 1989, na jez. Łuknajno do 17 500 łysek w latach 1982–1986, w ostoi ptaków Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry do 15 000 os. w latach 1995–2002 oraz do kilkunastu tysięcy na jez. Miedwie, jez. Gopło, na Stawach Milickich i Stawach Przygodzickich w dolinie Baryczy, na Stawach Przemkowskich czy na stawach w Starzawie w woj. podkarpackim.

Liczebność zimujących w Polsce łysek zależy od temperatury. Podczas mroźnych zim szacowana jest na około 30 000, a podczas zim łagodnych na około 70 000–80 000 os., z czego do 80% przebywa w zachodniej części kraju. Największe zgrupowanie łysek w okresie zimowym, liczące 27 000 ptaków, stwierdzono w 1973 roku na ocieplanych jeziorach koło Konina. Obecnie najliczniej zimuje w ujściu Warty – maksymalnie 19 300 ptaków i na Zalewie Szczecińskim, gdzie w 1992 roku przebywało ponad 15 000 ptaków. W zachodniej części Zat. Gdańskiej maksymalnie stwierdzono zimą 6700 łysek. Ponad 5000 łysek gromadzi się na zb. Nielisz k. Zamościa, a skupienia 1000–2000 ptaków spotyka się na różnych zbiornikach wodnych w całym kraju. Obserwuje się znaczne spadki liczebności populacji tego gatunku po mroźnych zimach. Nie stwierdzono jednak ukierunkowanych, wieloletnich zmian liczebności na polskich zimowiskach tego gatunku.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk lęgowych w wyniku likwidacji lub zmniejszenia powierzchni zajętej przez szuwar, zwłaszcza trzcinowe, na stawach i innych zbiornikach wodnych;
- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku intensyfikacji gospodarki stawowej połączonej z pogłębianiem stawów, niszczeniem roślinności wynurzanej i likwidacją wysp na stawach hodowlanych;
- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku osuszania śródpolnych zbiorników wodnych;
- utrata siedlisk lęgowych w wyniku zmian reżimu hydrologicznego rzek, zmieniających częstość i długość zalewów w dolinach rzecznych;
- presja naziemnych i skrzydlatych drapieżników w okresie gniazdowym; obserwuje się silną presję drapieżniczą ze strony norki amerykańskiej, jenota, kruka i wrony siwej, jednakże brak jest danych pozwalających na liczbową ocenę rozmiarów tego zjawiska;
- zwiększanie się antropopresji w strefie przybrzeżnej jezior; może powodować spadek liczebności na lęgowskich w pobliżu atrakcyjnych turystycznie okolic;
- wydobywanie piasku i żwiru na obszarze jesienno-zimowych koncentracji;
- dla ptaków zimujących na Bałtyku zagrożeniem jest zanieczyszczenie wody substancjami ropopochodnymi; pobrudzenie piór tymi substancjami (zaraza oliwna), szczególnie zimą, stanowi dla ptaków śmiertelne niebezpieczeństwo;
- stosowanie stawnych sieci rybackich w miejscach zimowych koncentracji;
- realizacja planów rozbudowy farm elektrowni wiatrowych na zalewach przymorskich.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej Poradnika (str. 19).

Łyska jest gatunkiem stosunkowo wrażliwym na niskie temperatury. Podczas bardzo mroźnych zim obserwuje się znaczne spadki jej liczebności na zimowiskach.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych;
- opracować i wdrożyć zasady przyjaznego ptakom pozyskiwania trzciny na zbiornikach wodnych;
- zaprzestać osuszania śródpolnych zbiorników wodnych;
- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;

- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy wiosenne;
- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- podjąć redukcję drapieżników, zwłaszcza norki amerykańskiej i jenota;
- uregulować zasady gospodarki rybackiej na obszarach koncentracji ptaków wodnych (opracować i wprowadzić przepisy precyzujące czas i miejsce stosowania poszczególnych typów sieci rybackich);
- zaprzestać wszelkich prac refulacyjnych na Zat. Puckiej;
- chronić obszary morskie przed zanieczyszczeniami ropochodnymi;
- odstąpić od planów budowy elektrowni wiatrowych posadowionych na zalewach przymorskich.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej Poradnika (str. 20).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji łąkowej;
- sukces rozrodczy w zależności od siedliska i sposobu gniazdowania;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji łąkowej;
- zagospodarować przylotów ptaków w sieci rybackiej na polskich obszarach morskich (badanie: składu pokarmu, skażenia środkami chemicznymi, genetyczne, wiadomości powrotne o ptakach obrączkowanych).

Monitoring

- coroczne liczenie ptaków łąkowych na losowych powierzchniach rzędu 100 km². Metodyka do ustalenia;
- monitoring ptaków zimujących w ramach programu „Zimowe liczenie ptaków wodnych”;
- coroczny monitoring ptaków zimujących na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia;
- coroczny monitoring stopnia zanieczyszczenia ptaków produktami ropochodnymi na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH WIADOMOŚCI POWROTNYCH. Centrala Obrączkowania Ptaków, Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL / EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. Cambridge, 160 s.
- BLUMS P. N., LITZBARSKI H. 1982. Lysucha – *Fulica atra* L. W: Viksne J. A., Mihelson H. A. (red.) Migracji ptaków Wostochnoy Evropy i Severnoy Azii. Zhuravleobraznye-rzhankoobraznye. Moskva, s. 209–283.
- BOROWIEC M., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1981. Próba uściślenia metod oceny liczebności ptaków wodnych. *Not. Orn.*, 22: 47–61.
- CZERASZKIEWICZ R., KALISIŃSKI M., NIEDŹWIEDZKI S., STASZEWSKI A. 1992. Sprawozdanie z liczeń ptaków wodnych na Pomorzu Zachodnim w sezonie 1991/1992. *Lubuski Przegl. Przyr.*, 3: 79–86.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. 1980. Handbook of the birds of Europe the Middle East and North Africa. Vol. 2. Hawks to Bustards. Oxford, 695 s.
- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, 525 s.
- GOC M., ILISZKO L. 1993. Aerial survey of water birds on Polish part of the Vistula Lagoon. *The Ring*, 15: 237–254.
- GROMADZKI M., DYRCZ A., GŁOWACIŃSKI Z., WIELOCH M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Gdańsk, 403 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- MEISSNER W., ANTCZAK J., CZAPULAK A., DOMBROWSKI A., WALASZ K., ZIÓŁKOWSKI M. 2001. Long-term changes in numbers of some waterfowl species wintering in Poland. W: Švažas S., Meissner W., Serebryakov V., Kozulin A., Grishanov G. (red.) Changes of wintering sites of waterfowl in Central and Eastern Europe. Vilnius, s. 67–81.
- MEISSNER W., COFTA T. 1998. Ptaki Bałtyku, cz. I – gatunki norkujące. Gdańsk, 41 s.
- MEISSNER W., KOZAKIEWICZ M., SKAKUJ M. 1993. Zimowanie ptaków wodnych na Zatoce Gdańskiej w sezonie 1992/1993. *Not. Orn.*, 34: 387–391.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.

Włodzimierz Meissner